

Драган О. В.,

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
завідувачка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0002-5696-6360>*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОСМІЧНИХ ВІДНОСИН

LEGAL REGULATION OF SPACE RELATIONS

У статті розглядаються питання правового регулювання міжнародного космічного права, а також сучасних проблем, пов'язаних з розвитком космічного права в Україні. Наводяться міжнародні акти, які регламентують ці питання, а також нормативні документи інших країн світу. Зазначено, що існуючі міжнародні документи становлять основу для забезпечення міжнародного співробітництва в мирному використанні космосу, однак вони не повністю відповідають вимогам сучасних реалій, зокрема в контексті збройних конфліктів, які тривають у світі, та воєнного стану в Україні. Багато з цих угод були укладені в умовах, коли глобальна безпека і стабільність космічного простору не ставилися під серйозні загрози з боку військових технологій і зброї, а також не враховували сучасні виклики, такі як кібератаки на космічні системи, військове використання космічних об'єктів і милітаризація космосу. В умовах, коли космічний простір стає все більшою ареною для геополітичних проявів та військових протистоянь, ці договори потребують модернізації та адаптації до нових загроз і реалій, зокрема для забезпечення безпеки космічних систем.

Автором наголошується, що такі держави як США та Китай приділяють значну увагу питанням законодавчої регламентації діяльності їх країн в космосі. Крім того, в США створено та наразі діють космічні війська, діяльність яких детально врегульовано відповідним Законом. Законодавчими актами, які є чинними в Україні, регламентовано сферу цивільного та комерційного використання космосу.

Ключові слова : *космічна діяльність, відповідальність держави за міжнародне правопорушення в космічній сфері, космічний простір, ООН, космічні відносини, нормативно-правове регулювання, безпека дослідження та використання космосу. правове регулювання; міжнародні договори.*

The article deals with the issues of legal regulation of international space law, as well as current problems related to the development of space law in Ukraine. The author cites international acts regulating these issues, as well as regulatory documents of other countries. It is noted that the existing international documents form the basis for ensuring international cooperation in the peaceful use of outer space, but they do not fully meet the requirements of modern realities, in particular in the context of ongoing armed conflicts in the world and martial law in Ukraine. Many of these agreements were concluded when global security and stability of outer space were not seriously threatened by military technologies and weapons, and did not take into account modern challenges such as cyberattacks on space systems, military use of space objects and the militarization of space. With outer space becoming an increasingly important arena for geopolitical manifestations and military confrontations, these treaties need to be modernized and adapted to new threats and realities, including to ensure the security of space systems.

The author emphasizes that such states as the United States and China pay considerable attention to the issues of legislative regulation of their countries' activities in space. In addition, the United States has created and is currently operating space forces, the activities of which are regulated in detail by the relevant law. Legislative acts in force in Ukraine regulate the sphere of civil and commercial use of space.

Key words: *space activities, state responsibility for international offenses in the space sphere, outer space, the UN, space relations, legal regulation, safety of space exploration and use. legal regulation; international treaties.*

Постановка проблеми. Організацією Об'єднаних Націй 13 грудня 1963 року прийнято Декларацію правових принципів діяльності держав з дослідження та використання космічного простору. За підтримки ООН була розпочата нормотворча діяльність і укладено п'ять осно-

вних міжнародних договорів, які наразі регулюють діяльність держав, міжнародних урядових і неурядових організацій, транснаціональних корпорацій в космічному просторі. Україна є повноправним суб'єктом міжнародного космічного права, оскільки приєдналась до осново-

положних актів у сфері дослідження та використання космічного простору, прийнятих в рамках ООН, а також членом міжнародних організацій, які координують космічну діяльність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження у сфері проведення наукових космічних досліджень, створення та застосування космічної техніки, використання космічного простору проводили такі фахівці у галузі космічного права як І.П. Андрушко, О.В. Беглий, С.О. Негода, Н.Р. Малишева. Крім того, Ю.С. Шемшученко досліджував питання реформування законодавства про космічну діяльність. О.В. Беглий щодо ринку космічних послуг, С.О. Негода щодо комерційних космічних проєктів, О.С. Стельмах – щодо безпеки дослідження та використання космосу тощо. Як зауважують Ю.С. Шемшученко, В.В. Семеняка національне законодавство України не відповідає об'єктивним закономірностям і тенденціям існування та розвитку космічних відносин [3, с. 9]. Тому питання щодо вдосконалення відповідного правового регулювання потребують більш широкого та глибокого наукового дослідження, з урахуванням вимог сьогодення.

Метою даної статті є аналіз чинного законодавства України у сфері регулювання космічних відносин та космічної безпеки, а також міжнародних угод, законодавства інших країн з метою напрацювання пропозицій щодо подальшого розвитку, з урахуванням національних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Основою для міжнародного регулювання діяльності в космосі став Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, так званий Договір про космос, який набув чинності 10.10.1967 року [2]. Відповідно до статті VI Договору, держави-учасниці несуть міжнародну відповідальність за національну діяльність у космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, незалежно від того, провадиться вона урядовими органами чи неурядовими юридичними особами, і за забезпечення того, щоб національна діяльність провадилася згідно з положеннями, що містяться в цьому Договорі.

Згідно умов даного Договору, діяльність неурядових юридичних осіб у космічному про-

сторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, має провадитися з дозволу і під постійним спостереженням [2]. Водночас, космос є простором поза межами національної юрисдикції [10, с. 56] і не може бути ніким привласнений (ст. 2 Договору) Ця норма є звичаєм в міжнародному праві.

У Договорі проголошується, що космос є спільним надбанням людства, і тому його використання має розвиватися на основі мирних цілей та міжнародної співпраці. Договір забороняє розміщення на орбіті Землі або на інших небесних тілах ядерної зброї та інших видах зброї масового знищення. Крім того, він підкреслює важливість відповідальності держави за її дії в космосі, в тому числі за шкоду, завдану космічними об'єктами. Важливою частиною Договору є положення, що позбавляє міжнародний моніторинг та контроль над діяльністю у космосі, що запобігає запобіганню військовим конфліктам.

На основі Договору про космос було також укладено низку міжнародних угод, які доповнюють і конкретизують правила регулювання космічної діяльності. Серед них такі як Угода про порятунок астронавтів, повернення астронавтів і об'єктів, що вийшли в космічний простір (1968 рік); Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами (1972 рік); Конвенція про реєстрацію космічних об'єктів (1975 рік); Угода про діяльність держави на Місяці та інших небесних тілах. (1979 рік).

Кожна з вказаних угод визначає відповідальність держав-учасників у межах їхньої космічної діяльності, а також встановлює механізми для вирішення проблем, які можуть виникати під час проведення світових досліджень та використання космічного простору. Ці документи є основою для забезпечення міжнародного співробітництва у світовому воєнному космосі та гарантують безпеку, стабільність і мир.

Вони встановлюють правила для уникнення військових конфліктів у космічному просторі та сприяють розвитку конструктивного діалогу між державами. Оскільки космос є спільним надбанням людства, ці умови також мають на меті запобігання його мілітаризації та застосуванню для військових цілей. Вони сприяють

мирному використанню космічних технологій і забезпечують правову основу для уникнення зловживань, забезпечуючи при цьому відповідальність кожної держави.

Важливим аспектом наразі є інтеграція України в міжнародні космічні програми, що надасть можливість нашій державі брати участь у глобальних ініціативах, зокрема в дослідженні Місяця та інших небесних тіл, а також обміну передовими технологіями і досвідом у сфері космічної безпеки. Крім того, це дозволить Україні не лише розвивати свої космічні можливості, але й зміцнювати співпрацю з іншими країнами в питаннях наукових досліджень, комерційного використання космосу та забезпечення безпеки космічних об'єктів.

Потрібно зауважити, що наша держава має свою законодавчу базу, яка регламентує правовідносини у сфері космічної діяльності. При цьому, на відміну від США, Україна не має окремих космічних військ, тому нормативно-правове врегулювання зосереджено більше на цивільному та комерційному використанні космосу, а також на співпраці з міжнародними партнерами у сфері безпеки.

Так, з метою формалізації засад дослідницької та господарської діяльності держав у космічному просторі наша держава у 2020 році підписала Домовленості на виконання програми NASA «Артеміда» (*Угода «Артеміда»/Artemis Accords від 13 жовтня 2020 року*) [8]. Проте вона не була зареєстрована, відповідно до пункту 1 статті 102 Статуту ООН, тому ООН не є її депозитарієм. Угода «Артеміда» не містить посилання на Угоду про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах, прийняту у 1984 році, серед учасників якої США відсутні і яка передбачає міжнародний режим для управління видобутком космічних ресурсів, а отже потребує згоди всіх її держав-учасниць [9].

Основним нормативно-правовим актом, який наразі регулює космічну діяльність в Україні, є Закон України від 15 листопада 1996 року № 502/96-ВР «Про космічну діяльність» [1]. Він визначає загальні правові засади здійснення космічної діяльності як в Україні, так і під юрисдикцією України поза її межами. Положення цього Закону поширюються на всі види діяльності, пов'язаної з дослідженням

і використанням космічного простору. У Законі також визначено основні поняття та терміни космічної галузі. Зокрема, міститься визначення поняття космічна діяльність – наукові космічні дослідження, використання космічного простору, розроблення, виробництво, ремонт та технічне обслуговування, випробування, експлуатація, управління об'єктами космічної діяльності (у тому числі їх агрегатами та складовими частинами), забезпечення запуску, запуск та повернення космічних апаратів, їх складових частин з космічного простору на землю.

Здійснення Україною космічної діяльності у сфері оборони та національної безпеки знайшло своє нормативне закріплення у статтях 26-28 Закону України «Про космічну діяльність». Так, відповідно до ст. 26 Закону космічна діяльність у сфері оборони та національної безпеки здійснюється Міністерством оборони України, розвідувальними органами України, на які разом з відповідними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади покладається відповідальність за виконання Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України в частині, що стосується створення та використання космічної техніки військового та подвійного призначення [1]. Ще один Закон у сфері космічної діяльності було прийнято 16 березня 2020 року. Це Закон України № 1559-III «Про державну підтримку космічної діяльності» [4], який визначає засади державної підтримки космічної діяльності в Україні і спрямований на збереження, розвиток та ефективне використання створеного високого науково-технічного, виробничого та експортного потенціалу космічної галузі як пріоритетної складової високотехнологічного сектора економіки для забезпечення національних інтересів держави.

Крім вказаних нормативно-правових документів є ще кілька, які мають відношення до космічної діяльності у сфері національної безпеки, а саме: Закон України «Про інформаційну безпеку», який встановлює правові основи забезпечення інформаційної безпеки, зокрема в контексті використання інформаційних систем, у тому числі космічних технологій, для оборонних цілей. Він також регулює питання захисту даних, які передаються через супутни-

кові комунікації та інші космічні системи, які використовуються для національної безпеки.

Закон України «Про державну таємницю» регулює використання і захист державної таємниці, включаючи інформацію, яка передається через космічні системи. Відповідно до цього Закону супутникові технології можуть використовуватися для моніторингу військових операцій, забезпечення стратегічних комунікацій і ведення розвідки, що потребує високого рівня захисту.

Крім вказаних Законів, Державним космічним агентством України у 2015 році було розроблено Стратегію космічної діяльності України на період до 2022 року, яка задекларувала ряд першочергових заходів, які наразі, на жаль, залишаються невиконаними [5]. Так, нормативно-правове забезпечення реалізації Стратегії передбачає розроблення та прийняття низки Законів України, таких як «Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі», «Про державне регулювання у сфері супутникової навігації», затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України. Проте у Концепції Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2021-2025 роки констатується, що у державі відсутня загальна стратегія розвитку космічної діяльності, а чинна модель космічної діяльності вичерпала себе [6].

Наша держава хоча і не має окремих космічних військ, але все ж таки активно розвиває свою космічну галузь, приділяючи особливу увагу цивільному та комерційному використанню космосу. Ураховуючи сучасні виклики, зокрема військовий конфлікт і загрози з боку інших країн, на наш погляд, Україні необхідно створювати і вдосконалювати правову базу для врегулювання як цивільної, так і військової космічної сфери. Це дозволить не лише захистити національні інтереси, але й забезпечити безпеку та стабільність у космічному просторі, зокрема через ефективне використання космічних технологій для оборони та співпраці з міжнародними партнерами у сфері безпеки.

Звернемося до міжнародного досвіду та розглянемо, як регулюється космічна діяльність у інших країнах. Так, однією з країн, яка активно розвиває свої космічні можливості в цивільній, комерційній та військовій сферах,

що вимагає створення чіткої правової бази для регулювання використання космосу, управління космічними технологіями та забезпечення безпеки на всіх рівнях – від захисту національних інтересів до співпраці з іншими країнами, є Китай. Законодавство Китаю щодо безпеки космосу охоплює різні аспекти – від регулювання космічної діяльності та забезпечення безпеки космічних об'єктів до міжнародного співробітництва та розвитку національних космічних програм. Китай є однією з провідних космічних держав, яка планує створити комплексну правову базу для регулювання використання космосу в межах національних інтересів і в контексті міжнародної безпеки. Одним із основних нормативних актів, які регулюють космічну діяльність у Китаї є Закон «Про космічну діяльність», який було прийнято у 2000 році. Цей Закон визначає правові основи для розвитку космічної галузі, обов'язки Уряду, обов'язки операторів космічних програм та підприємств, які працюють у галузі космосу. У законі встановлено норми щодо безпеки запуску космічних апаратів, використання космічних ресурсів та міжнародного співробітництва в космічній діяльності.

Звертає на себе увагу той факт, що космічні програми таких країн як США, Китаю мають як громадянську, так і військову складові. І якщо у Китаї не виділено окремо такий вид збройних сил, як космічні сили, то в США з 2019 року створено космічні війська. При цьому йдеться не про військовий підрозділ, а саме про окремий вид збройних сил США. Діяльність космічних військ США врегульована відповідним Законом. Космічні війська США перейняли на себе справи не тільки від армії, військово-морського флоту та агентства протиракетної оборони, а й Управління стратегічних можливостей, NASA, NOAA та Міністерства торгівлі США. Діяльність Космічних військ США (*United States Space Force, USSF*) регулює низьку законодавчу активність, серед яких основними є Закон про національну оборону на 2020 рік.

У 2015 році Конгрес США прийняв Закон про дослідження і використання космічних ресурсів. Подібні закони також прийнято Люксембургом та Об'єднаними Арабськими Еміратами [7]. На нашу думку, зважаючи на те, що

Україна є учасником угоди «Артеміда», відповідне законодавче регулювання необхідне прийняти й на національному рівні, але на жаль у в Україні воно відсутнє.

Наразі серед вчених активно обговорюється питання про співвідношення національних законів у космічній галузі та міжнародних актів щодо освоєння космосу і здійснення космічної діяльності. Є думки про необхідність обмеження і стримування розвитку космічної галузі саме національними законами та політикою держави. Отже, в Україні сьогодні постає проблема розбудови збалансованого і прогресивного національного законодавства, здатного забезпечити ефективний розвиток космічної галузі нині та в майбутньому.

Висновки. Космічна галузь України, безумовно, є частиною світової глобальної аерокосмічної сфери, оскільки специфіка розвитку галузі передбачає широку науково-технічну та виробничу кооперацію, розвиток міжнародних

програм та проектів. Зважаючи на численність нормативно правових актів, що регулюють відносини в космічній галузі України, позитивним заходом могло бути проведення кодифікації національного космічного права, що дозволить забезпечити системність та узгодженість галузевого законодавства.

Правове регулювання космічної діяльності здійснюється на міжнародному та національному рівнях. У сучасних реаліях для подальшого розвитку космічної діяльності необхідно доповнити чинні міжнародні угоди та розробити і укласти нові, які б відповідали вимогам сьогодення. Оскільки укладені державами раніше міжнародні угоди не відповідають новим викликам, пов'язаним із війнами, які тривають в світі. В Україні правове регулювання питань космічної діяльності і космічної безпеки наразі потребує удосконалення, щоб відповідати потребам розвитку космічної діяльності, її різноманітним видам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про космічну діяльність: Закон України від 15 листопада 1996 року. № 502/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502/96-Text>.
2. Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27 січ. 1967 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text.
3. Шемшученко Ю.С., Семеняка В.В. Сучасний стан та необхідність реформування космічного законодавства України. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 9-16.
4. Про державну підтримку космічної діяльності: Закон України від 16 бер. 2000 р. № 2806-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-14#Text>.
5. Стратегія космічної діяльності України на період до 2022 року: наказ Державного космічного агентства України від 21 трав. 2015 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0100814-15#Text>.
6. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2021-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січ. 2021 р. № 15-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2021-p#Text>.
7. . Steven Freeland. Following the technology: questions relevant to the future regulation of space activities. URL: <https://www.ibanet.org/article/3e009779-2438-4c90-9e2e-554d6edfa178>.
8. The ARTEMIS Accords Principles for Cooperation in the civil Exploration and use of the Moon, Mars, Comets, and Asteroids for Peaceful Purposes 13 Oktober 2020. URL: <https://www.nasa.gov/specials/artemis-accords/img/ArtemisAccords-signed-13Oct2020.pdf>.
9. Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах. 11 лип. 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_482#Text.
10. Tronchetti F. The exploitation of natural resources of the moon and other celestial bodies : a proposal for a legal regime. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 382 p.